

24.8.2020

EOAK/3017/2019

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Kristiina Kouros

SEURAKUNNAN TAPAHTUMAPÄIVÄ KOULUSSA

1 KANTELU

Uskonnottomat Suomessa ry (jälj. kantelija) arvosteli kirjeessään Tuusulassa sijaitsevan B:n koulun menettelyä seurakunnan esittäytymispäivän järjestämisessä koululla sen 1–6 vuosiluokan oppilaille. Kantelija katsoo, että tilaisuuden tarkoituksena ei ole ollut jakaa yleissivistävää tietoa seurakunnan toiminnasta, mutta sen ei ole myöskään ollut tarkoitus mahdollistaa uskonnonharjoitusta. Kantelussa siteeratun tapahtumatiedotteen mukaan tarkoituksena on ollut ”tuoda tutuksi seurakuntaa erilaisten toiminnallisten tekemisien kautta”, ja että ”tilaisuudessa pyritään siihen, että oppilaat saisivat kokemuksen siitä, miten voisivat liittyä seurakunta ruumiiseen”.

Kantelija kuvaa tilaisuutta markkinointitapahtumana ja katsoo sen olleen uskontoon sitouttavaa toimintaa. Kantelijan mielestä perustuslakivaliokunnan linjaukset sallivat koulujen järjestää uskonnonharjoittamiseksi katsottavia tilaisuuksia, mutta ne eivät salli koulujen järjestää uskontoon sitouttavaa toimintaa muussa tarkoituksessa, kuten seurakunnan markkinoimiseksi. Tilaisuudesta oli tiedotettu huoltajille kantelussa kerrotulla tavalla etukäteen ja korvaavaa ohjelmaa oli järjestetty.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin selvitys ja lausunto Tuusulan kunnan sivistyksen toimialueelta ja B:n koulun rehtorilta. Koska selvitys ja lausunto ovat ratkaisun liitteenä, kuvaillaan niitä tässä vain pääkohdiltaan.

Rehtorin selvityksen mukaan ”seurakunnan tai koulun tarkoituksena ei ole ollut iskostaa tai ujuttaa oppilaiden mieliin uskonnollista vakaumusta”. Rehtori katsoo, että päivän järjestämisellä on toteutettu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaista evankelis-luterilaisen uskonnon opetusta lain mukaisesti. Selvityksessä kerrotaan myös asiasta tiedottamisesta ja vaihtoehtoisen tilaisuuden seurakunnan järjestämää tilaisuutta vastaavasta sisällöstä.

Huoltajille lähteneessä viestissä ohjelmaa ja vaihtoehtoisia ohjelmaa (kursivoituna) oli kuvattu seuraavasti.

Diakonia – Kädet Tekeminen, tehdään jotain käytännöllistä
Askarrellaan.

Lähetys – Jalat Liikkeelle lähteminen, laitetaan kroppa liikkeelle
Liikutaan aivoja kehittäen tekemällä keskiviivan ylityksiä ja askeltaen.

Nuorisotyö – Selkäranka Osana oleminen ja kuuluminen, rakennetaan yhdessä
Tehdään yhteistyöharjoituksia.

Papisto – Sydän Kuuleminen ja vastaanottaminen, levätään
”Mindfulness”, levätään ja rauhoitutaan.

Kanttorit – Pää Osallisuus ja yhteisöllisyys, lauletaan
Laululeikkejä.

Tuusulan kunnan sivistyksen toimialueen opetuspäällikkö katsoo lausunnossaan, että B:n koulu on järjestänyt tapahtuman opetussuunnitelman mukaisesti.

3 RATKAISU

Katson B:n koulun menetelleen asiassa virheellisesti siinä, että se on vastoin Opetushallituksen ohjeita järjestänyt seurakunnan tapahtumapäivän koulussa siten, ettei oppilailla, heidän huoltajillaan, eikä edes koulun rehtorilla ole ollut selkeää käsitystä siitä, onko kyse katsomusaineiden opetuksesta vai uskonnollisesta tilaisuudesta.

Uskonnonvapauden toteutumisen kannalta virhe ei ole kuitenkaan nähdäkseen vakava sen vuoksi, että koulu on järjestänyt tilaisuudelle korvaavan tilaisuuden, ja toisaalta sen vuoksi, että mikäli kyseessä on ollut evankelis-luterilaisen uskonnon oppiaineen opetus, on se nähdäkseen toteutettu opetussuunnitelman tavoitteista ja sisällöstä sanottua noudattaen. Jälkimmäisessä tapauksessa koulun olisi kuitenkin tullut huolehtia siitä, että ne oppilaat, jotka eivät ole evankelis-luterilaisen uskonnon opetuksessa, saavat myös oman uskontonsa tai elämänkatsomustiedon mukaista opetusta vastaavalla tavalla. Asiassa ei ole ilmennyt, miten tämä olisi toteutettu.

Perustelen ratkaisuani seuraavasti.

3.1 Tutkinnan lähtökohtia

Uskonnonopetusta vai uskonnollinen tilaisuus?

Perusopetukseen sisältyy oppiaineena uskonnon tai elämänkatsomustiedon opetus, jota toteutetaan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti. Perusteiden laaja-alaiset osaamistavoitteet pitävät sisällään jäljempänä kuvatulla tavalla myös sellaisia tavoitteita, joilla eri kulttuureihin ja uskontoihin liittyvää opetusta voidaan perustella paitsi määrättyissä oppiaineissa, myös oppiainerajat ylittävässä opetuksessa.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa puhutaan opetuksen eheyttämisestä ja monialaisista oppimiskokonaisuuksista: ”Opetuksen eheyttäminen on tärkeä osa perusopetuksen yhtenäisyyttä tukevaa toimintakulttuuria. Eheyttäminen tavoitteena on tehdä mahdolliseksi opiskeltavien asioiden välisten suhteiden ja keskinäisten riippuvuuksien ymmärtäminen. Se auttaa oppilaita yhdistämään eri tiedonalojen tietoja ja taitoja sekä jäsentämään niitä mielekkäiksi kokonaisuuksiksi vuorovaikutuksessa toisten kanssa.”¹

Perusteiden mukainen opetuksen eheyttävä toteuttaminen sisältää muun muassa erilaisten teemapäivien vieton. Kouluissa voidaan myös jäljempänä kerrotusti järjestää uskonnollisia tilaisuuksia. Muihinkin tilaisuuksiin voi sisältyä yksittäinen uskonnollinen elementti.

Koska tapahtumaa on selvityksessä luonnehdittu samanaikaisesti sekä uskonnon opetuksena että uskonnollisena tilaisuutena, olen päättänyt ottaa tutkinnan lähtökohdaksi nämä molemmat vaihtoehdot. Näihin kahteen vaihtoehtoon liittyy osittain samoja ja osittain toisistaan erillisiä oikeusohjeita.

¹ [Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet](#) 2014, jakso 4.4.

Uskonnonvapauden toteutumiseen liittyvien asioiden monitahoisuutta käsitelty laillisuusvalvonnassa perusteellisesti

Lähtökohtia asetettaessa tuon esille sen, että uskonnonvapauteen liittyvät kysymykset ovat niissä sovellettavien oikeussääntöjen ja näiden tulkinnan osoittamalla tavalla erityisen monitahoisia. Laillisuusvalvonnan keinoin mahdollisuudet eri näkökohtien selvittämiseen ja punnintaan ovat rajalliset. Olen useita eri asiakokonaisuuksia sisältävissä, saman kantelijan vireillepanemiin asioihin antamissani ratkaisussa EOAK 1417/2020 ja EOAK/1609/2019 käsitellyt uskonnonvapauden toteutumiseen kouluissa liittyviä oikeudellisia periaatteita laajasti. En pidä tarpeellisena käsitellä tämän asian yhteydessä kaikkia aiheeseen liittyviä näkökulmia yhtä laajasti kuin edellä mainituissa ratkaisuissa. Kantelun kohde voi halutessaan tutustua tarkemmin myös mainittuihin oikeusasiamiehen verkkosivuilla julkaisuihin ratkaisuihin.

3.2 Keskeiset oikeusohjeet

Suomen perustuslaki

Suomen perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksessä vahvistetaan, että perustuslain turvaamat perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat myös lapsille.

Perustuslain 11 §:n mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Perustuslakivaliokunnan linjaukset

Eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi jo vuonna 1982 olevan epäilyksetöntä, että perustuslain turvaa nauttivaan uskonnonvapauteen kuuluu, ettei ketään voida ilman perustuslain säätämisyjärjestyksessä annetun säännöksen tukea velvoittaa vasten tahtoaan osallistumaan uskonnonharjoitukseen. Perustuslakivaliokunnan mukaan tämä vapaus uskonnosta koskee kaikkia kansalaisia ja on periaatteessa riippumaton uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä, koska uskonnolliseen yhdyskuntaankaan kuuluvia henkilöitä ei voida pakottaa osallistumaan uskonnollisiin menoihin.²

Arvioidessaan uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta sekä uskonnon harjoittamista kouluissa uskonnonvapauslain käsittelyn yhteydessä vuonna 2002 perustuslakivaliokunnalla ei ollut esityksestä huomauttamista perustuslain näkökulmasta ennen muuta siksi, että oman uskonnon opetus ei sisällöltään sivistysvaliokunnan siitä esittämien luonnehdintojen mukaan ole perustuslaissa tarkoitettua uskonnon harjoittamista.³

² Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä n:o 16 laiksi lasten päivähoitosta annetun lain muuttamisesta. Julkaistu [PeVL 12/1982 vp](#)

³ Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä uskonnonvapauslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, s. 3-4.

Vuonna 2014 perustuslakivaliokunta kiinnitti huomiota siihen, että koulujen toiminnassa ja niitä koskevassa ohjauksessa tulee ottaa huomioon keskeiset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät periaatteet, kuten indoktrinaation (oppien ja käsitysten iskostaminen oppilaisiin) kieltö, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.⁴

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja niiden tulkintakäytäntö

Uskonnon ja omantunnon vapaus on myös useiden Suomea velvoittavien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten takaama oikeus. Sitä on tarkasteltu kansainvälisessä oikeudessa runsaasti myös suhteessa syrjinnän kieltoon sekä lapsen oikeuksien toteutumiseen.

Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 9 artiklan 1. kohdan mukaan jokaisella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Tämä oikeus sisältää vapauden vaihtaa uskontoa tai uskoa ja vapauden tunnustaa uskontoaan tai uskoaan joko yksin tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti jumalanpalveluksissa, opettamalla, hartaudenharjoituksissa ja uskonnollisin menoin. Artiklan 2. kohdan mukaan henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoaan voidaan asettaa vain sellaisia rajoituksia, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa yleisen turvallisuuden vuoksi, yleisen järjestyksen, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on korostanut, että uskonnonvapaudessa on kyse yhdestä perustavaa laatua olevista arvoista, josta erottamattomasti demokraattiseen yhteiskuntaan sisältyvä pluralismi on riippuvainen.⁵

EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan sisältämällä määräyksellä on erityistä merkitystä arvioitaessa uskonnonvapauden toteutumista kouluissa. Määräyksen mukaan hoitaessaan kasvatuksen ja opetuksen alalla omaksumiaan tehtäviä valtion tulee kunnioittaa vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus.

EIT on käsitellyt 9 artiklan turvaaman uskonnonvapauden toteutumista nimenomaan kouluissa useissa ratkaisuisissaan. Lähtökohtaisesti jäsenvaltiot ovat vapaita laatimaan opetussuunnitelmansa omia tarpeitansa ja perinteitään vastaaviksi⁶, eikä 9 artikla anna tietyn uskonnon tai vakaumuksen omaaville vanhemmille oikeutta kieltää lapsiaan saamasta julkista opetusta, joka saattaa olla vanhempien vakaumusten vastaista.⁷ Vanhemmat eivät myöskään voi vaatia tietyn sisältöistä opetusta tai opetuksen järjestämistä tietyllä tavalla.⁸ EIS asettaa kuitenkin vaatimuksia sille, miten ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus sekä velvoite kunnioittaa vanhempien vakaumusta opetuksessa tulee turvata.

Julkaistu [PeVM 10/2002 vp](#)

⁴ Perustuslakivaliokunnan mietintö valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomuksesta vuodelta 2012. Julkaistu [PeVM 2/2014 vp](#)

⁵ Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights Freedom of thought, conscience and religion, Updated on 31 December 2019, kohta 10. Suora [linkki](#).

⁶ *Osmanoğlu et Kocabaş v. Switzerland* -tuomio (10.1.2017), application no. 29086/12, kohta 95. Suora [linkki](#).

⁷ *A.R. et L.R. v. Switzerland* -päätös (19.12.2017), application no. 22338/15, kohdat 40 ja 49. Suora [linkki](#).

⁸ *Osmanoğlu et Kocabaş v. Switzerland*, kohta 95.

Uskonnonopetuksen osalta tuomioistuin on todennut, että sen tulee toteutua objektiivisyyttä, kriittisyyttä ja pluralistisuutta korostavalla tavalla, eikä sen tavoitteena saa olla huoltajien uskonnollisten tai filosofisten vakaumusten vastainen indoktrinaatio. EIT on todennut myös, ettei vanhemmilla ole oikeutta vaatia, että heidän lapsensa pidetään tietämättöminä uskonnoista ja vakaumuksista.⁹

Ihmisoikeussopimuksen ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan tulkintaperiaatteiden mukaan artiklaa tulee muun muassa soveltaa sekä uskonnon opetuksessa että myös kaikessa muussa opetuksessa laajasti siten, että sen takaama vanhempien katsomuksen kunnioitus toteutuu niin oppiaineen sisällössä, opetustavassa, kuin kaikessa muussakin opetukseen liittyvässä toiminnassa, jonka valtio on ottanut vastuulleen.

Opetussuunnitelman laatiminen ja siitä päättäminen kuuluvat kuitenkin jäsenvaltion toimivaltaan. Näissä kyse on tarkoituksenmukaisuusharkinnasta, johon EIT ei ota kantaa. Ratkaisut voivat vaihdella jäsenvaltiosta toiseen ja ne voivat muuttua ajan kuluessa. Etenkään artiklan loppuosa ei estä jäsenvaltiota antamasta suoraan tai epäsuoraan tiettyä uskonnollista tai filosofista opetusta tai koulutusta. Se ei myöskään merkitse sitä, että vanhemmat voisivat vastustaa em. opetuksen integroimista opetussuunnitelmaan, sillä muutoin kaikki institutionalisoitu opetus voisi osoittautua mahdottomaksi toteuttaa.

EIT:n tuomioistuimen tulkintakäytännöstä voidaan eräänlaisena yhteenvetona todeta, että ratkaisut ovat korostuneen konteksti- ja myös aikasidonnaisia, mikä tulee ottaa huomioon arvioitaessa niiden merkitystä nyt ratkaistavaan asiaan.

YK:n ihmisoikeusjärjestelmä

YK:n ihmisoikeusjärjestelmä pitää sisällään useita uskonnonvapautta turvaavia artikloita. Nostan tässä esille keskeiset YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen sisältyvät kohdat.

Sopimuksen 14 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen.¹⁰ 2 kohdan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka on sopusoinnussa lapsen kehitystason kanssa.

Sopimuksen 29 artiklan 1 kohdan mukaan lapsen koulutuksen tulee pyrkiä muun muassa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien sekä Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan periaatteiden kunnioittamisen kehittämiseen sekä lapsen valmistamiseen vastuulliseen elämään vapaassa yhteiskunnassa ymmärryksen, rauhan, suvaitsevaisuuden, sukupuolten välisen tasa-arvon ja kaikkien kansakuntien, etnisten, kansallisten ja uskonnollisten ryhmien sekä alkuperäiskansoihin kuuluvien henkilöiden välisen ystävyuden hengessä.

Uskonnonvapauslaki

Uskonnonvapauslain (453/2003) tarkoituksena on sen 1 §:n 1 momentin mukaisesti turvata perustuslaissa säädetyn uskonnonvapauden käyttämistä.

Uskonnonvapauslain 7 §:n 1 momentin rekisteröidyn uskonnollisen yhdiskunnan tarkoituksena on järjestää ja tukea uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluvaa yksilöllistä, yhteisöllistä ja julkista toimintaa, joka pohjautuu uskontunnustukseen, pyhinä pidettyihin kirjoituksiin tai muihin yksilöityihin pyhinä pidettyihin vakiintuneisiin toiminnan perusteisiin.

⁹ *Folgerø and Others v. Norway* -tuomio (29.6.2007, SJ), application no 15472/02, muun muassa kohdat 89. Suora [linkki](#).

¹⁰ Sopimuksen virallinen suomenkielinen käännös julkaistu [SopS 60/1991](#)

Uskonnon tunnustamisella ja harjoittamisella tarkoitetaan lain esitöiden mukaan lähinnä rituaalisessa (kultillisessa) muodossa tapahtuvaa toimintaa. Tällöin on kysymys jumalanpalveluksista ja muista uskonnollisista menoista, jotka liittyvät kulttiin ja siihen osallistumiseen. Yhtenä uskonnon harjoittamisen määrittelyn keskeisenä kriteerinä on myös rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan toiminnan perusteiden yksilöitävyys, vakiintuneisuus ja yhteisön sille tunnustama pyhyys. Keskeistä on, että rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta on 9 §:n 1 momentissa mainitun tarkoituserän mukainen. Pyhinä pidettyjen vakiintuneiden toiminnan perusteiden osalta riittää, kun ne voidaan muuten riittävästi yksilöidä.¹¹

Perusopetuslaki ja perusopetuksen tavoitteista ja tuntijaosta annettu asetus

Perusopetuslain (628/1998) 2 §:n 1 momentin mukaan opetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Pykälän 3 momentin mukaan opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana. 3 §:n 3 momentin mukaan opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa.

Lain 11 §:n mukaan perusopetuksen oppimäärä sisältää, sen mukaan kuin 14 §:n nojalla säädetään tai määrätään, kaikille yhteisinä aineina muun muassa uskontoa tai elämäkatsomustietoa.

Lain 14 §:n 1 momentin mukaan valtioneuvosto päättää tässä laissa tarkoitetun opetuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista sekä perusopetukseen käytettävän ajan jakamisesta eri oppiaineiden ja aineryhmien opetukseen sekä oppilaanohjaukseen (*tuntijako*). Pykälän 2 momentin mukaan Opetushallitus päättää perusopetuksen eri oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien, oppilaanohjauksen ja muun tässä laissa tarkoitetun opetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä sekä kodin ja koulun yhteistyön ja oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja opetustoi-
meen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista (opetussuunnitelman perusteet).

Lain 15 §:n 1 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä tässä laissa tarkoitettua opetusta varten opetussuunnitelma. 2 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee määrätä myös kodin ja koulun yhteistyön järjestämistavasta.

Lain 47 a §:n 1 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien oppilaiden osallisuutta ja huolehtia siitä, että kaikilla oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun toimintaan ja kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista.

Perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (422/2012) 2 §:n 1 momentin mukaan opetuksen ja kasvatuksen tavoitteena on muun muassa tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Opetus edistää kulttuurien sekä aatteellisten, maailmankatsomuksellisten ja uskonnollisten, kuten kristillisten, perinteiden sekä länsimaisen humanismin perinteen tuntemista ja ymmärtämistä. Opetuksella edistetään myös ihmisoikeuksien ja toisten ihmisten kunnioittamista. 2 momentin mukaan opetus ja kasvatustukevat oppilaiden kasvua erilaisuuden kunnioittamiseen sekä vastuullisuuteen, yhteistyöhön ja toimintaan, joka edistää ihmisryhmien, kansojen, aatteiden, uskontojen ja kulttuurien välistä kunnioittamista

¹¹ Hallituksen esitys uskonnonvapauslaista 170/2002 vp, s. 40. Julkaistu https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_170+2002.pdf

ja luottamusta. Opetuksella tuetaan oppilaan kasvua aktiiviseksi yhteiskunnan jäseneksi, luodaan edellytyksiä toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa sekä edistetään kestävästä kehitystä.

Asetuksen 3 §:n 1 momentin mukaan opetuksen tavoitteena on oppilaan laajan yleissivistyksen muodostuminen, maailmankuvan avartuminen ja syveneminen. Tämä edellyttää muun muassa kulttuurin, taiteiden, uskontojen ja elämäntutkimusten tuntemusta. Opetuksen on tarjottava esteettisiä kokemuksia ja elämyksiä kulttuurien ja taiteiden eri aloilta.

Asetuksen 3 §:n 3 momentin mukaan opetettavan tiedon tulee perustua tieteelliseen tietoon.

Hallintolaki

Hallintolain 6 §:n mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.

Opetushallituksen määräykset ja ohjeet

Opetushallitus on laatinut perusopetuslain mukaisesti perusopetuksen voimassa olevan *opetussuunnitelman perusteet* vuonna 2014 (104/011/2014). Opetussuunnitelman perusteet on määräys, jolla koulutuksen järjestäjä veloitetaan sisällyttämään koulu- tai järjestäjäkohtaiseen opetussuunnitelmaan opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt. Määräyksellä varmistetaan koulutuksellisten perusoikeuksien, tasa-arvon, opetuksellisen yhtenäisyyden, laadun ja oikeusturvan toteutuminen.

Perusteissa määrätyn *arvoperustan* mukaan opetus on uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamaton. Koulua ja opetusta ei saa käyttää kaupallisen vaikuttamisen kanavana. Oppimiseen yhdessä yli uskonto- ja katsomusrajojen rohkaistaan.

Laaja-alaisten osaamistavoitteiden mukaan kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu muodostavat oman kokonaisuuden (L2). Sen lähtökohtana on, että oppilaat kasvavat maailmaan, joka on kulttuurisesti, kielellisesti, uskonnollisesti ja katsomuksellisesti moninainen.

Opetuksen eheyttämistä voidaan toteuttaa muun muassa toiminnallisten aktiviteettien, kuten teemapäivien ja tapahtumien avulla, tai rinnastamalla eli opiskelemalla samaa teemaa kahdessa tai useammassa oppiaineessa samanaikaisesti.

Uskonnon oppiaineen opetuksen tehtävänä vuosiluokilla 1–2 on muun muassa ohjata oppilaita tuntemaan ja arvostamaan omaa uskonnollista ja katsomuksellista taustaansa sekä kohtaamaan arvostavasti uskonnollista ja katsomuksellista moninaisuutta omassa luokassa ja koulussa sekä lähiympäristössä. Sisältöjen valinnassa hyödynnetään paikallisia mahdollisuuksia. Sisältöalueista muodostetaan kokonaisuuksia eri vuosiluokille. Oppilaiden kokemusmaailma huomioidaan sisältöjen valinnassa ja niiden tarkemmassa käsittelyssä. Opetuksessa tarkastellaan oman uskonnon keskeisiä käsitteitä ja symboleita sekä uskonnon monimuotoisuutta. Uskonnon oppimisympäristöihin ja työtapoihin liittyvät tavoitteena on muun muassa, että jokainen oppilas tulee kuulluksi omine havaintoineen ja kokemuksineen. Luovat, toiminnalliset ja elämykselliset menetelmät, projektit ja keskustelut tukevat oppilasta kokonaisvaltaisena, kaikkia aistejaan oppimisessa hyödyntävänä vuorovaikutustaitoisena ja aktiivisena oppijana. Opetuksessa voidaan toteuttaa yksilö- tai ryhmäprojekteja myös oppiaineen eri oppimäärien kesken sekä oppiainerajat ylittäen. Kertomuksia, musiikkia, kuvataidetta, leikkiä, draamaa sekä vierailijoita ja

vierailuja eri kohteisiin käytetään tukemaan monipuolista työskentelyä ja oppimisen iloa. Evankelis-luterilaisen uskonnon opetuksessa tutustutaan muun muassa seurakuntaan liittyviin keskeisiin käsitteisiin ja symboleihin.¹²

Vuosiluokilla 3–6 uskonnon opetuksen tehtävänä on antaa oppilaille laaja uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. Opetus perehdyttää oppilaita opiskeltavaan uskontoon ja sen monimuotoisuuteen. Se tutustuttaa uskonto- ja katsomuserinteisiin Suomessa sekä uskontoihin ja katsomuksiin muualla maailmassa. Opetuksessa pohditaan uskon ja tiedon suhdetta sekä uskonnoille ominaista kieltä, symboliikkaa ja käsitteistöä. Uskonnon opetus tukee oppilaan kasvua yhteisön ja demokraattisen yhteiskunnan vastuulliseksi jäseneksi ja maailmankansalaiseksi. Keskeiset sisältöalueet valitaan siten, että ne tukevat oppiaineen yleisten tavoitteiden saavuttamista. Sisältöjen valinnassa hyödynnetään paikallisia mahdollisuuksia. Sisältöalueista muodostetaan kokonaisuuksia eri vuosiluokille. Oppilaiden kokemusmaailma huomioidaan sisältöjen valinnassa ja niiden tarkemmassa käsittelyssä. Tärkeitä sisältöjä ovat muun muassa opiskeltavan uskonnon yhteisöt. Asiaita tarkastellaan kerronnallisuuden, draaman, kokemuksellisuuden, toiminnallisuuden ja yhteisöllisen oppimisen avulla. Opetuksessa voidaan mahdollisuuksien mukaan hyödyntää vierailuja ja vierailijoita. Opetuksessa voidaan toteuttaa yksilö- tai ryhmäprojekteja myös oppiaineen eri oppimäärien kesken sekä oppiainerajat ylittäen. Tavoitteena on ilmentää koulussa edustettujen uskontojen ja katsomusten moninaisuutta kunnioittavasti. Evankelis-luterilaisen uskonnon opetuksessa perehdytään opetussuunnitelman perusteiden mukaan luterilaisen seurakunnan toimintaan.¹³

Opetushallitus antoi vuonna 2016 muun muassa perustuslakivaliokunnan ja ylimpien laillisuusvalvojen esittämiin kannanottoihin viitaten esi- ja perusopetuksen järjestäjille *ohjeet uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä*. Päivitetty ohje julkaistiin 12.1.2018 (OPH-56-2018).¹⁴

Ohjeissa todetaan, ettei uskonnonopetus ole uskonnon harjoittamista. Uskonnon opetus järjestetään perusopetuksen valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden ja niiden määräämällä tavalla laadittujen paikallisten opetussuunnitelmien mukaisesti. Uskonnon opetukseen sisältyy olennaisena osana oman uskonnon tuntemus. Uskontoon perehtymiseen kuuluu myös tutustuminen uskonnonharjoittamisen muotoihin ja tapoihin. Tutustuminen rukouksiin, virsiin ja uskonnollisiin toimituksiin on osa uskonnon opetusta. Esimerkiksi opetukseen liittyvä opintokäynti, jossa tutustutaan kirkkoon, moskeijaan tai vastaavaan uskonnolliseen rakennukseen tai seurataan uskonnollista toimitusta siihen osallistumatta, ei ole uskonnollinen tilaisuus vaan osa opetusta. Kaiken opetuksen ja muun toiminnan tulee olla pedagogisesti perusteltua.

Uskonnollista tilaisuuksista ohjeessa todetaan, että opetuksen järjestäjät voivat päättää, järjestetäänkö esi- ja perusopetuksen yhteydessä uskonnollisia tilaisuuksia, kuten jumalanpalveluksia ja uskonnollisia päivänavauksia, ja uskonnollisia toimituksia, kuten ruokarukouksia. Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset ovat uskonnon harjoittamista, eikä oppilasta voida velvoittaa osallistumaan niihin. Tarkoituksena ei ole kuitenkaan estää muiden positiivista uskonnon harjoittamisen vapautta.

Uskonnollisten tilaisuuksien ja toimitusten aikana on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoista ja mielekästä toimintaa, joka on uskonnollista sisältöä lukuun ottamatta, luonteeltaan ja tavoitteiltaan mahdollisimman samankaltaista kuin siinä tilaisuudessa, jonka tilalla muuta toimintaa järjestetään.

¹² Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2013, s. 134-138.

¹³ *ibid.* s. 246-248, 250.

¹⁴ Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäkatsomustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa (OPH-56-2018). Julkaistu <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/ohje-perusopetuksen-uskonnon-ja-elamankatsomustiedon-seka>

Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset tulee järjestää erillään muusta toiminnasta. Erityisesti koulun työpäivään sijoitettavia uskonnollisia tilaisuuksia ja toimituksia sekä niille vaihtoehtoista toimintaa harkittaessa tulee varmistua siitä, että niihin liittyvät käytännön järjestelyt voidaan toteuttaa siten, ettei oppilaiden yhdenvertainen kohtelu vaarannu ja ettei leimautumista aiheudu.

Ohjeissa todetaan myös, että koulu voi tehdä yhteistyötä paikallisten seurakuntien ja uskonnollisten yhdyskuntien kanssa.

Laillisuusvalvontakäytäntöä

Uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumiseen perusopetuksessa on otettu kantaa useissa oikeusasiamiehen antamissa ratkaisuissa.

Muun muassa eräälle luokalle järjestetystä *pääsiäisvaelluksesta ja siitä tiedottamisesta* oli kyse asiassa EOAK/2186/2018.¹⁵ Totesin ratkaisussani, että Suomessa toistaiseksi vakiintuneena pidettävän linjauksen mukaan uskonnonharjoittamisen piirteitä sisältävien tilaisuuksien pitäminen osana koulutyötä on hyväksytty, mutta muun muassa sillä reunaehdolla, että tällöin koulun on huolehdittava vastaavasta vaihtoehtoisesta toiminnasta niille, jotka haluavat käyttää uskonnonvapauttansa negatiivisessa suhteessa ja jäädä uskonnonharjoittamisen ulkopuolelle. Opetuksen järjestäjän on siten huolehdittava siitä, että tieto koulun uskonnollisista tilaisuuksista sekä niille vaihtoehtoisesta toiminnasta saavuttaa huoltajat ja oppilaat riittävän ajoissa ja riittävässä laajuudessa niin, että oppilaan huoltajalla on tosiasiallinen mahdollisuus arvioida, kumppaan tilaisuuteen haluaisi lapsensa osallistuvan. Asiassa tunnustuksellisen pääsiäisvaelluksen vaihtoehtona oli laskettu matematiikan tehtäviä. En arvioinut sitä, ovatko matematiikan tehtävät ja koulun ulkopuolelle suuntautunut retki lapsen näkökulmasta samanarvoisia vaihtoehtoja, mutta katsoin, että Opetushallituksen ohjeiden mukaisesti vaihtoehtoisen toiminnan tulee olla luonteeltaan ja tavoitteeltaan mahdollisimman samankaltaista.

Seurakuntien kanssa tehtävän yhteistyön suunnittelusta yhdessä oppilaiden ja näiden huoltajien kanssa ja yhteistyöstä tiedottaminen on ollut esillä asiassa EOAK/897/2016.¹⁶ Siinä kyse oli muun muassa seurakunnan edustajan vierailusta koululle ja lasten Raamattujen jakamisesta tässä yhteydessä. Apulaisoikeusasiamies Pajuoja totesi tältä osin muun muassa, että koulun ja oppilaitoksen on tärkeää pitää huolta myös siitä, että se tiedottaa koteihin ajoissa ja selkeästi esimerkiksi seurakuntien kanssa tehtävästä yhteistyöstä, yhteistyön tavoitteista ja käytännön toteutuksesta. Suositeltavaa on, että koulut ja oppilaitokset suunnittelevat yritysten ja yhteisöjen kanssa toteutettavan yhteistyön yhdessä kotien ja oppilaiden kanssa.

Uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetus samassa ryhmässä on mahdollista vain rajatuilta osin. Apulaisoikeusasiamies Pajuojan ratkaisuissa dnro 1771/4/14 ja EOAK/3469/2016, katsottiin, että perusopetuslain 30 §:n vaatimus opetussuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta, yhdenvertaisuuden periaate ja syrjinnän kieltä ohjaavat ja rajoittavat opetuksen järjestäjän harkintavaltaa opetuksen käytännön järjestelyistä päätettäessä.

Uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumiseen kouluissa on otettu kantaa myös valtioneuvoston oikeuskanslerin ratkaisuissa.

¹⁵ EOAK/2186/2018 (5.11.2019), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2186/2018>

¹⁶ EOAK/897/2016 (10.4.2017), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/6540/2017>

Apulaisoikeuskansleri *Puumalaisen* päätöksessä OKV/230/1/2013¹⁷ oli kyse siitä, toimivatko julkiset ja julkisesti rahoitetut peruskoulut ja lukiot Helsingissä perustuslain yhdenvertaisuus- ja uskonnon ja omantunnon vapaus -säännösten sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaisesti järjestäessään *uskonnon harjoittamista kouluajalla*. Kantelija katsoi asiassa epäasianmukaiseksi sen, että koulu järjestää yhden uskonnon harjoittamista kouluaikana, usein seurakunnan työntekijän ohjaamana ja joskus jopa koulun tiloissa.

Apulaisoikeuskansleri totesi ratkaisussaan, että

”sekä positiivisen että negatiivisen uskonnonvapauden kannalta ja EIT:n oikeuskäytäntö huomioon ottaen kouluissa tehtäviä julkisen vallan neutraalisuuden ja uskonnonvapauden yhteensovittamiseen tähtääviä järjestelyitä perustellumpaa olisi se, että kouluissa ei lainkaan järjestettäisi opettajien tai muun koulun henkilökunnan taikka seurakunnan työntekijän johtamia tilaisuuksia, joissa on tietyn vakaumuksen mukaista sisältöä”.

Apulaisoikeuskanslerin näkemyksen mukaan kouluissa nykyisessä muodossaan järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet ovat ongelmallisia julkisen vallan neutraalisuuden sekä yhdenvertaisuuden edistämismuutoksen näkökulmasta. Sellaisia tilaisuuksia, joissa mikään uskonto tai vakaumus ei nouse opettajien johdolla erikseen esille, taikka muulloin kuin koulupäivän aikana järjestettäviä ja koulutyöhön liittymättömiä tilaisuuksia hän ei kuitenkaan pitänyt ongelmallisina.

3.3 Arviointi

Arvioinnin lähtökohtia

Suomea velvoittavat ihmisoikeussopimukset jättävät valtioille harkintavaltaa niin koulujen uskonnonopetuksessa, uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisessä kuin myös yleisesti uskonnon ja vakaumusten esillä olosta koulujen toiminnassa. EIT:n ratkaisukäytäntö on näissä kysymyksissä korostuneen kontekstisidonnaista. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö osoittaa tarpeen arvioida sanottuja periaatteita tilannekohtaisesti ja joissain tilanteissa eri suuntiin vetävien periaatteiden painoarvoa huolellisesti punniten.

Kouluissa on otettava huomioon perustuslakivaliokunnan linjauksista ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät periaatteet, kuten indoktrinaation kieltäminen, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.

Julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus edellyttää muun muassa, etteivät julkiset koulut asetu minkään tietyn uskonnon tai katsomuksen kannattajiksi, vaikka niissä toimivat opettajat, oppilaat tai näiden huoltajat niin tekisivätkin.

Perus- ja ihmisoikeusjärjestelmän laaja tavoite ja tarkoitus suojella moninaisuutta ja edistää suvaitsevaisuutta kytkeytyy sekä uskonnonvapauden negatiiviseen että positiiviseen puoleen. Tätä laajaa tavoitetta ajatellen on tärkeää, että kunnioitus ja arvostus kaikkia erilaisia uskontoja ja katsomuksia omaavia ihmisiä kohtaan lisääntyisi. Samalla kaikessa opetuksessa ja koulun toiminnassa tulee kuitenkin aktiivisesti turvata se, ettei kukaan joudu harjoittamaan itselleen vierasta uskontoa.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on uskonnonvapautta turvaavan artiklan 9 soveltamista koskevassa ohjeessaan painottanut sitä, että vanhempien uskonnonvapauden kunnioittamiseen lastensa opetuksessa liittyvissä kysymyksissä tapaukset vaativat syvällistä ja yksityiskohtaista

¹⁷ Dnro OKV/230/1/2013 (24.3.2014), julkaistu https://www.okv.fi/media/uploads/ratkaisut/ratkaisut_2014/okv_230_1_2013.pdf

tutkimista.¹⁸ Totean, että mahdollisuudet tällaiseen tutkimiseen ovat laillisuusvalvonnan käytävissä olevilla keinoilla rajatut.

Totean myös, että Opetushallitus on ohjeistanut kouluja uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisessä varsin selvästi, ja pidän yleisellä tasolla tärkeänä sitä, että kouluissa kiinnitetään huomiota tähän hallinnonalan ohjaukseen.

Uskonnon opetuksen sisältö ja menetelmät

Sinänsä seurakunnan toimintaan tutustuminen kuuluu perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden mukaisesti uskonnon opetuksen sisältöalueisiin luokka-asteilla 1–6.

Estettä ei sinänsä ole sillekään, että opetus toteutetaan järjestämällä koko päivän kestävä tilaisuus.

Käytettyjen opetusmenetelmien arviointia en pidä laillisuusvalvonnassa tarpeellisena, joskin totean, että opetussuunnitelmien perusteet mahdollistavat erilaisten kokemuksellisten menetelmien käytön, kuten myös yhteistyön paikallisten kumppaneiden kanssa. Kiinnitän kuitenkin yleisellä tasolla huomiota siihen, että vakaumusaineiden opetuksessa tulee kokemuksellisten menetelmien käytössä olla erityisen tarkkana. Uskonnon opetuksen tulee Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan toteutua kriittisyyttä, objektiivisuutta ja pluralistisuutta korostavalla tavalla, eikä ketään saa pakottaa harjoittamaan uskontoa oman vakaumuksensa vastaisesti. Kokemuksellisin menetelmin uskontoon tutustumisen ja uskonnon harjoittamisen rajanveto voi osoittautua erittäin vaikeaksi, ellei peräti mahdottomaksi. Myös sanottujen kriittisyyden, objektiivisuuden ja pluralistisuuden vaatimusten täyttäminen voi olla vaikeaa.

Tilaisuuden luonne ja siitä tiedottaminen

Saadun selvityksen perusteella vaikuttaa siltä, että koululla on ollut epäselvyyttä tapahtuman luonteesta. Kantelun johdosta pyydettyssä selvityksessä tapahtuma on rehtorin mukaan mielletty koululla evankelis-luterilaisen uskonnon oppiaineen opetuksiksi. Tämä ei ole kuitenkaan ilmennyt koulun lähettämästä tapahtumatiedotteesta, josta on saanut sellaisen kuvan, että kyseessä on uskonnollinen tilaisuus, jonka vuoksi koululla oli järjestetty myös korvaava tilaisuus.

Jos tarkoituksena on ollut toteuttaa evankelis-luterilaisen uskonnon opetusta, vaikuttaa siltä, ettei korvaavalla tilaisuudella ole kuitenkaan toteutettu elämäkatsomustiedon tai mahdollisten muiden kuin evankelis-luterilaista uskonnon opetusta vastaavien oman uskonnon opetuksen oppinaineiden tavoitteita ja sisältöjä.

Koska oman uskonnon opetus ei sisällä uskonnon harjoitusta, ei siitä tarvitse myöskään tehdä huoltajille erillistä ilmoitusta. Vastaavasti, jos korvaavalla tilaisuudella on toteutettu elämäkatsomustiedon tai mahdollisten muiden kuin evankelis-luterilaista uskonnon opetusta vastaavien oman uskonnon opetuksen oppinaineiden tavoitteita ja sisältöjä, ei tähänkään opetukseen ole ollut tarvetta erikseen ilmoittautua.

Katson koulun siten menetelleen virheellisesti, jos tarkoituksena on ollut toteuttaa evankelis-luterilaisen uskonnon opetusta.

¹⁸ Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights Freedom of thought, conscience and religion, updated on 31 December 2019, kohta 109. Suora [linkki](#).

Jos taas kyseessä on ollut uskonnollinen tilaisuus, johon sisältyy uskonnonharjoitusta, on tiedotusmenettely ja korvaava tilaisuus sinänsä hoidettu asianmukaisesti. Opetushallituksen ohjeen mukaisesti uskonnolliset tilaisuudet tulee kuitenkin järjestää erillään muusta toiminnasta. Vaikka uskonnollinen tilaisuus voi ohjeen mukaan sijoittua koulun työpäivään, voidaan koko päivän kestävä tilaisuuden arvioida olevan ainakin jossain määrin ongelmallinen arvioitaessa sen erillisyyttä koulun muusta toiminnasta. Tilaisuuden pitkä kesto saattaisi olla ongelmallinen myös hyvään hallintoon kuuluvan tasapuolisuusvaatimuksen kanssa, riippuen toki siitä, millaista muuta yhteistyötä koululla on.

Korostan vielä yleisellä tasolla sitä, että koulun kaiken opetuksen ja muun toiminnan tulee olla pedagogisesti perusteltua.

Katsomusaineiden opetuksen ja uskonnollisten tilaisuuden suunnittelu ja niistä tiedottaminen

Pidän tärkeänä sitä, että opetuksen järjestäjä suunnittelee koulussa annettavan katsomusaineiden opetuksen ja muun katsomuksiin liittyvän toiminnan ja uskonnolliset tilaisuudet siten, että toiminnan luonne on selvä oppilaille, heidän huoltajilleen, henkilökunnalle ja mahdollisille yhteistyökumppaneille. Suunnittelu tulee tehdä yhteistyössä kotien kanssa ja myös oppilaita tulee osallistaa suunnitteluun. Opetuksessa ja koulun muussa toiminnassa tulee aina noudattaa voimassa olevia säädöksiä ja ohjeita.

Tilaisuuksista tiedotettaessa tulee kiinnittää huomiota myös siihen, että oppilaat ja huoltajat voivat ymmärtää, onko kyseessä katsomusaineiden opetuksesta, uskonnollisesta tilaisuudesta vai muusta tilaisuudesta. Muihin kuin uskonnollisiin tilaisuuksiin, kuten perinteisiin juhliin, voi perustuslakivaliokunnan kannan mukaisesti sisältyä uskonnollista alkuperää olevia traditioita, kun otetaan huomioon indoktrinaation kielto, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.

Selkeä tiedotus on tärkeää, että voidaan turvata huoltajien oikeus varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatusta sekä opetus sekä lasten oman uskonnonvapauden toteutuminen.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3 esittämäni käsitykset ja näkökohdat menettelyn osittaisesta virheellisydestä B:n koulun tietoon vastaisessa toiminnassa huomioon otettaviksi. Tässä tarkoituksessa lähetän sille jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Lähetän jäljennöksen päätöksestäni myös Tuusulan kunnan sivistyksen toimialueen tietoon, jonka tehtävänä on edistää, kehittää ja valvoa sivistyksen palvelualueen toimintaa.

Lähetän jäljennöksen päätöksestäni tiedoksi ja aiheeseen liittyvissä asioissa tarpeen mukaan huomioitavaksi myös opetus- ja kulttuuriministeriölle, Opetushallitukselle sekä aluehallintovirastoille.